

ปัญหาการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีในการกระทำผิดซ้ำคดียาเสพติด กรณีศึกษาเฉพาะในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานี

Problems of Special Measure Applied to Proceedings Recidivism in Drug
Case: Case study of The Pathum-Thani Provincial Juvenile and Family
Court

จัทมาศ เพชรเปล่งสี¹ และอาจารย์ มีอินทร์เกิด มีสิทธิ์²
ChutamasPhetblengsri and Arjaree Me-intarakerd Meesidth

Received: September 23, 2020

Revised: November 09, 2020

Accepted: November 12, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักการแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กและเยาวชน 2) ศึกษาบทบัญญัติหลักเกณฑ์เงื่อนไขทางกฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนทั้งในส่วนของประเทศไทยและต่างประเทศ และ 3) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำในคดียาเสพติดตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิจัยเอกสารจากประมวลกฎหมาย หนังสือกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกา บทความ วารสาร เอกสารข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ทั้งกฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายของต่างประเทศ โดยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบเพื่อหาข้อสรุปและข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายผลการวิจัย พบว่า ปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะคดียาเสพติดที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยพื้นที่จังหวัดปทุมธานีซึ่งมีข้อมูลว่าเป็นแหล่งจำหน่ายแพร่กระจายและเป็นทางผ่านของยาเสพติด การศึกษาวิจัยผ่านการดำเนินคดีกับเด็กและเยาวชนในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีที่สามารถสะท้อนปัญหาของการนำมามาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีตามพระราชบัญญัติศาล

¹⁻² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช; Sukhothai Thammathirat Open University

Corresponding author, e-mail Chutamas.ph@gmail.com, Tel. 089-5302689

เยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มุ่งแก้ไขบำบัดฟื้นฟูมากกว่าการลงโทษเด็กและเยาวชนจากการศึกษาพบว่าทำให้ความยินยอมของผู้เสียหายที่เป็นรัฐไม่อาจใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 90) ได้และการสำนึกผิดของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติดเป็นเรื่องที่ยากจะพิสูจน์ได้ว่าสำนึกผิดอย่างแท้จริงเพียงใด (มาตรา 86) ประกอบข้อบ่งชี้ของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการเงื่อนไขในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องคดี พ.ศ. 2556 จึงควรมำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญามาใช้กับการกระทำผิดซ้ำคดียาเสพติดเพื่อเสนอเป็นแนวในการแก้ไขกฎหมายและข้อบังคับต่อไป

คำสำคัญ: มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา, กระทำผิดซ้ำ, คดียาเสพติด

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the concept and theory of juvenile criminal proceedings, protection of rights and liberties of children and youth, 2) to study the legal provisions, rules and conditions on special measures in lieu of juvenile criminal proceedings, both in Thailand and foreign parts, and 3) to study legal problems and obstacles on the enforcement of special measures instead of recurring juvenile crimes in drug cases according to the Juvenile and Family Court and Procedure Act 2010. This study was a qualitative research by studying the documents from the Code of law, statute books, Judgment of the Supreme Court, articles, journals, documents from electronic media, both the laws of Thailand and the laws of foreign countries. All information were analyzed and compared to find conclusions and suggestions for amendments to the law. The results of the research revealed that the drug problems occurred in Thai society, in particular, drug cases in which children and youth are the offenders are on the rise. In the area of Pathum Thani Province, there was information confirming that it was a source of drugs distribution and a drug transit province to the other places. A research study through juvenile criminal proceedings in the Pathum Thani Juvenile and Family Court can reflect the problems of introducing special measures instead of prosecution under the Juvenile and Family Court and Procedure Act 2010. It aimed at correction, rehabilitation, rather than punishment of juveniles. In this study, it was found that the consent of the state victim cannot be used as a substitute for criminal prosecution (Section 90) and the penitence of juveniles in a drug case was difficult to prove how truly remorse (Section 86), together with the regulations of the President of the Supreme Court on the rules Methods, conditions for the preparation

of the post-litigation rehabilitation plan, 2013. Special measures should be applied instead of criminal proceedings against drug recidivism in order to propose a guideline for amending laws and regulations in the future.

Keywords: Special Measures in Lieu of Criminal Proceedings, Recidivism, Drug Case

บทนำ

ยาเสพติดเป็นปัญหาของสังคมไทยมาเป็นเวลายาวนานหน่วยงานรัฐบาลและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องพยายามป้องกันแก้ไขแต่การแก้ไขปัญหายาเสพติดกลับไม่ประสบความสำเร็จโดยมีคดียาเสพติดที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดกลับเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากมีการแพร่ระบาดเข้าไปในกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติปัจจุบันสถานการณ์ยาเสพติดในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีเป็นทั้งพื้นที่การค้าจำหน่ายพื้นที่แพร่ระบาด และเป็นพื้นที่ทางผ่านของยาเสพติดโดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอธัญบุรีคลองหลวงลำลูกกาและเมืองปทุมธานีด้วยเป็นจังหวัดที่มีสภาพพื้นที่ก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากการอพยพเข้ามาทำงานของแรงงานนอกพื้นที่ที่ยังเป็นแหล่งรวมของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่งทำให้มีนักเรียนนักศึกษาซึ่ง是孩子และเยาวชนจากนอกพื้นที่เดินทางเข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นจำนวนมากซึ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงกลุ่มหนึ่งที่น่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดได้ (เบญจพร ปัญญา, 2555)

กระบวนการยุติธรรมตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานี (ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานี, 2562) จากช่วงระยะเวลา 5 ปีจำนวนคดีในความผิดพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษที่เข้าสู่การพิจารณาคดีของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีระหว่างปี 2558-2562 มีจำนวนทั้งสิ้น 465 คดี โดยมีเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีทางอาญาหลังฟ้อง (มาตรา 90) เพื่อแก้ไขบำบัดฟื้นฟูรวมจำนวน 45 คดีโดยส่วนใหญ่เป็นฐานความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินคดีพหุผู้เยาว์และการกระทำความผิดทางเพศความผิดเกี่ยวกับชีวิตร่างกายความผิดพระราชบัญญัติอาวุธปืนและความผิดพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษส่วนจำนวนคดีที่เหลือจำนวน 420 คดีจะเป็นการใช้มาตรการแทนการพิพากษาคดีตามมาตรา 132 วรรคหนึ่งและวรรคสองรวมทั้งการพิจารณาพิพากษาคดีตัดสินคดีของศาลจากข้อมูลจำนวนคดีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86 และ 90) มีจำนวนน้อยกว่าการใช้มาตรการแทนการพิพากษาคดีมาตรา 132

พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 86 มีหลักการและสาระสำคัญโดยสรุปได้ดังนี้ (1) เมื่อเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดให้ดูอัตราโทษอย่างสูงตามที่กำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินห้าปีไม่ว่าจะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม และยังไม่ต้องพิจารณาไปถึงโทษที่อาจได้ลด อัตราโทษนั้นนำมาพิจารณาเฉพาะโทษจำคุก ส่วนโทษปรับนั้นจะมีด้วยหรือไม่ก็ตามไม่ต้องนำเกณฑ์โทษปรับมาประกอบการพิจารณาใช้มาตรการ

พิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (2) เด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกเว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ อยู่ในเกณฑ์ที่จะนำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญามาใช้ หากศาลลงโทษจำคุกแต่เปลี่ยนโทษเป็นฝึกอบรมถือว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นไม่เคยได้รับโทษจำคุก (3) เด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำผิด กล่าวคือเริ่มจากเด็กหรือเยาวชนต้องรู้ว่าสิ่งที่ได้ทำลงไปเป็นสิ่งผิดเพราะความรู้สึกผิดจะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยน พัฒนาพฤติกรรมให้เป็นไปในทางบวกและไม่คิดจะกระทำความผิดอีกต่อไป (4) ผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณาเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้อง โดยอาจพิจารณาข้อบ่งชี้ที่น่าเชื่อว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดี เช่น จำนวนครั้งของการกระทำความผิด (5) จุดประสงค์หรือเป้าหมายของการจัดทำแผนฟื้นฟู ฯ เพื่อแก้ไขปรับเปลี่ยนความประพฤติ บรรเทา ชดเชยเยียวยาแก่ผู้เสียหาย (6) การจัดทำแผนแก้ไข ฟื้นฟูฯ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้เสียหาย (7) พนักงานอัยการพิจารณาแผนแก้ไข ฟื้นฟูฯ ว่ามีความเหมาะสมกับเด็กหรือเยาวชนมากน้อยเพียงใด หากไม่เห็นชอบก็จะให้แก้ไขแผนฯ หรือให้ดำเนินคดีปกติ แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต้องไม่มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของเด็กหรือเยาวชนเว้นแต่เป็นการกำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนหรือเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะและไม่มีลักษณะเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กหรือเยาวชนและในแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูดังกล่าวอาจกำหนดให้ว่ากล่าวตักเตือนกำหนดเงื่อนไขให้เด็กหรือเยาวชนปฏิบัติและหากจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองเด็กหรือเยาวชนอาจกำหนดให้บิดามารดาผู้ปกครองบุคคลหรือองค์การซึ่งเด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยปฏิบัติด้วยก็ได้และกำหนดให้ชดเชยเยียวยาความเสียหายกำหนดให้ทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณะประโยชน์ไม่เกินสามสิบชั่วโมงหรือกำหนดให้นำมาตรการอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างมาใช้เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กหรือเยาวชนทั้งนี้ระยะเวลาในการปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต้องไม่เกินหนึ่งปี (นิสรรัตน์ เกียรติกานต์, 2558)

มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในชั้นการพิจารณาตามมาตรา 90 แห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 มีหลักการและสาระสำคัญโดยสรุปได้ดังนี้ (1) อัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกิน 20 ปี (2) เด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุก ยกเว้นเป็นการกระทำโดยประมาทหรือลหุโทษ (3) เด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำ เสียใจต่อผลที่กระทำผิดและพร้อมจะแก้ไขปรับปรุงตนเอง (4) ศาลนัดพร้อมเพื่อสอบถามผู้เสียหายและพนักงานอัยการ หากผู้เสียหายยินยอมและพนักงานอัยการไม่คัดค้าน ศาลจะสั่งให้นำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญามาใช้ในคดี โดยในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 90 นั้นให้ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือบุคคลที่ศาลเห็นสมควรเป็นผู้ประสานการประชุม (ซึ่งโดยส่วนใหญ่ คือ ผู้พิพากษาสมทบที่ผ่านการอบรมให้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานการประชุม) และให้มีผู้เข้าร่วมประชุมได้แก่ฝ่ายเด็กหรือเยาวชนซึ่งต้องหว่ากระทำความผิดฝ่ายผู้เสียหายและนักจิตวิทยาประจำศาลเยาวชนและครอบครัวเข้าร่วมประชุมและหากเห็นสมควรอาจเชิญผู้แทนชุมชนหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดทั้งนี้พนักงานอัยการจะเข้าร่วมประชุมด้วยก็ได้ในกรณีที่ผู้ที่มีหน้าที่ปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูที่ศาล

เห็นชอบฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามหรือมีเหตุจำเป็นต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูนั้นให้ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือบุคคลที่ศาลสั่งให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูรายงานให้ศาลทราบและให้ศาลพิจารณาสั่งตามที่เห็นสมควรหรือยกคดีขึ้นพิจารณาต่อไปแต่ถ้าปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูครบถ้วนแล้วให้ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือบุคคลที่ศาลสั่งให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูรายงานให้ศาลทราบหากศาลเห็นชอบด้วยให้ศาลสั่งจำหน่ายคดีออกจากสารบบความและมีคำสั่งในเรื่องของกลางโดยให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องเป็นอันระงับทั้งนี้ไม่ตัดสิทธิผู้มีส่วนได้เสียที่จะดำเนินคดีส่วนแพ่ง (บุญยวัฒน์ ไตรจุฑาทาณัจน์, 2560)

มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาหรือการเบี่ยงเบนคดี (Diversion) เป็นการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นแนวคิดที่มองว่าการกระทำ ความผิดอาญาก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเสียหาย ทำลายสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างบุคคลและความสมานฉันท์ในสังคม จำเป็นต้องมีการเยียวยา ฟื้นฟูด้วยการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้รับการชดเชยจากผลกระทบที่เกิดขึ้น และช่วยให้ผู้กระทำความผิดได้เห็นมูลเหตุ ผลกระทบอันเกิดจากการกระทำของตนเอง ได้แสดงความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายไปที่การเบี่ยงเบนเด็กหรือเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญากระแสหลัก ถือเป็นทางเลือกและให้โอกาสแก่เด็กหรือเยาวชนได้กลับตัวเป็นคนดีสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อีกครั้ง ซึ่งหลักสาระสำคัญของการเบี่ยงเบนคดีปรากฏในหมวดที่ 7 ว่าด้วยมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในชั้นหลังฟ้อง กล่าวคือมาตรการพิเศษเป็นเครื่องมือในการคัดกรองเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมหลักหรือกระแสหลักโดยมีรากฐานความคิดมาจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์การระงับข้อพิพาทโดยการเบี่ยงเบนคดีอาญาเป็นมาตรการที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของกระบวนการยุติธรรมซึ่งลักษณะและจุดมุ่งหมายของการระงับข้อพิพาทโดยการเบี่ยงเบนคดีอาญาจะมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสังคมที่จะเลือกใช้วิธีการระงับข้อพิพาทโดยการเบี่ยงเบนคดีอาญาในรูปแบบใดจึงต้องคำนึงถึงบริบทของสังคมนั้น ๆ ประกอบด้วย หากเมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจะมีขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมที่เริ่มจากการแจ้งความร้องทุกข์โดยผู้เสียหายขั้นตอนการจับกุมและสอบสวนผู้กระทำผิดโดยตำรวจขั้นตอนการฟ้องคดีโดยพนักงานอัยการหรือผู้เสียหายขั้นตอนการพิจารณาโดยศาลและขั้นตอนการลงโทษโดยกรมราชทัณฑ์ซึ่งการนำมาตราการเบี่ยงเบนคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักในชั้นศาลก็สามารถกระทำได้ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 90 บัญญัติว่าเมื่อมีการฟ้องคดีต่อศาลว่าเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดอาญาซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินยี่สิบปีไม่ว่าจะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตามถ้าปรากฏว่าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกมาก่อนเว้นแต่เป็นความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษก่อนมีคำพิพากษาหากเด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำและผู้เสียหายยินยอมและใจทกไม่คัดค้านเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่าพฤติการณ์แห่งคดีไม่เป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมเกินสมควรและศาลเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้และผู้เสียหายอาจได้รับการชดเชยเยียวยาตามสมควรหากนำวิธีจัดทำแผน

แก้ไขบำบัดฟื้นฟูซึ่งเป็นประโยชน์ต่ออนาคตของเด็กหรือเยาวชนและต่อผู้เสียหายมากกว่าการพิจารณาพิพากษาให้ศาลมีคำสั่งให้ผู้อำนวยการสถานพินิจหรือบุคคลที่ศาลเห็นสมควรจัดให้มีการดำเนินการเพื่อจัดทำแผนดังกล่าวโดยมีเงื่อนไขให้เด็กหรือเยาวชนบิดามารดาผู้ปกครองหรือองค์การซึ่งเด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยปฏิบัติแล้วเสนอต่อศาลเพื่อพิจารณาภายในสามสิบวันนับแต่ที่ศาลมีคำสั่งหากศาลเห็นชอบด้วยกับแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้ดำเนินการตามนั้นและให้มีคำสั่งจำหน่ายคดีไว้ชั่วคราวหากศาลไม่เห็นชอบให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไปและมาตรการพิเศษแทนการพิพากษาคดี (มาตรา 132) มีแนวทางในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญถือว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญาการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเป็นแนวทางการปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในปัจจุบันที่มุ่งเน้นแก้ไขบำบัดฟื้นฟูมากกว่าการพิพากษาลงโทษโดยสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและแนวความคิดสากลในหลายประเด็นเช่นหลักการปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนรับรองว่าเด็กมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลและช่วยเหลือเป็นพิเศษมีเป้าหมายในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนให้สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นกลับตนเป็นคนดีสู่อุปการและสังคมได้อย่างปกติสุขโดยไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีกพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ได้กำหนดให้มีมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86 และมาตรา 90) และมาตรการพิเศษแทนการพิพากษาคดี (มาตรา 132) ที่จะเข้ามาเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชนและเป็นการเบี่ยงเบนคดี (Diversion) ออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก

ตามที่รัฐบาลได้กำหนดให้ปัญหายาเสพติดเป็นวาระแห่งชาติโดยให้ยึดหลักนิติธรรมในการปราบปรามลงโทษผู้ผลิต-ผู้ค้าและยึดหลักผู้เสพคือผู้ป่วยที่ต้องได้รับการบำบัดให้กลับมาเป็นคนดีของสังคมโดยเน้นการบูรณาการร่วมกันในการทำงานของทุกภาคส่วนเพื่อลดระดับปัญหาเสพติดโดยเร็วซึ่งศาลยุติธรรมได้ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวจึงได้ดำเนินงานคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมมาใช้ในศาลอาญารธนบุรีเป็นศาลแรกเมื่อปี 2552 โดยได้รับเงินสนับสนุนจากสสส. ต่อมาเมื่อคณะกรรมการสิทธิการของวุฒิสภาได้เยี่ยมชมคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมในศาลอาญารธนบุรีและต้องการขยายไปยังศาลต่าง ๆ จึงเป็นที่มาของการริเริ่มทำโครงการต่อเนื่องซึ่งสำนักงานศาลยุติธรรมสำนักปลัดกระทรวงยุติธรรม, สำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) จึงได้ร่วมกันพัฒนาระบบให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาคดียาเสพติดและคดีความรุนแรงในครอบครัวในระบบศาลเพื่อดำเนินงานคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดียาเสพติดการดำเนินงานโดยความรับผิดชอบของศาลจะเป็นหลักประกันให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่เข้าร่วมโครงการจะอยู่ในกระบวนการอย่างต่อเนื่องและเป็นโครงการเชิงรุกที่จะช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์การดำเนินงานในกระบวนการยุติธรรมที่เป็นมิตรกับประชาชนการให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมนั้นเป็นการให้คำปรึกษาแก่ผู้เข้ารับคำปรึกษาซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดหรือ

คดีที่มีอัตราโทษไม่ร้ายแรงเพื่อให้การพัฒนาระบบการให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาคดียาเสพติดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายกับให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

ทั้งนี้สำนักงานศาลยุติธรรมได้ตระหนักถึงความสำคัญและเร่งแก้ปัญหาดังกล่าวจึงวางเป้าหมายร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้แก่ผู้เสพยาเสพติดที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมจึงจัดทำข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือ (MOU) เพื่อดำเนินงานให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดียาเสพติดในระบบศาล และให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในช่วงวิกฤติของชีวิตอันจะส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาการกระทำผิดซ้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะปัญหาเสพยาเสพติดนั้นเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ต้องการที่จะหลุดพ้นจากวังวนยาเสพติดแต่ไม่มีพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาไม่มีทางออกเมื่อพ้นโทษมักจะกลับไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดิม ๆ และคืนสู่วงจรของยาเสพติดคลินิกจิตสังคมจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการให้คำปรึกษาแก่เด็กเยาวชนที่หลงผิดโดยในบันทึกข้อตกลง ฯ สำนักงานศาลยุติธรรมร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2563) ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีเข้าร่วมการดำเนินงานคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาคดียาเสพติดและคดีความรุนแรงในครอบครัวในระบบศาลประจำปีงบประมาณ.ศ.2563 (ระยะที่ 2) เพื่อร่วมกันในการพัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมเพื่อฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้แก่ผู้เสพยาและผู้ติดยาเสพติดที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม “คลินิกจิตสังคม” เป็นคลินิกให้คำปรึกษาด้านจิตสังคมแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญามีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาจัดการกับภาวะความตึงเครียดด้านอารมณ์และจิตใจทั้งเป็นการลดการหนีคดีหรือหนีประกันระหว่างการปล่อยตัวชั่วคราวอีกทั้งเพื่อให้ผู้เข้ารับคำปรึกษามีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางบวกมีการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น (พรหมพิริยะ เกิดสันเทียะ, 2563)

บทบัญญัติมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ.2553 (ราชกิจจานุเบกษา, 2553) เป็นการนำแนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) มาเป็นมาตรการเสริมและคู่ขนานกับการดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมโดยปกติ มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องในมาตรา 86 เมื่อเด็กหรือเยาวชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอยู่ระหว่างการสอบสวนก่อนที่จะมีการฟ้องคดี ในคดีที่เป็นการกระทำความผิดอาญาที่มีอัตราโทษไม่สูงนักคือมีระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปีไม่ว่าจะมีโทษปรับด้วยหรือไม่มีสาระสำคัญว่าหากเด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำก่อนฟ้องคดีและผู้อำนวยการสถานพินิจ ฯ พิจารณาเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชนปฏิบัติเพื่อแก้ไขปรับเปลี่ยนความประพฤติบรรเทาทดแทนหรือชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ชุมชนและสังคมโดยเสนอความเห็นต่อพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาแต่การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต้องได้รับความยินยอมจากผู้เสียหายและเด็กหรือเยาวชนด้วยหากพนักงานอัยการเห็นชอบกับแผนดังกล่าวก็ให้ดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูได้ทันทีพร้อมทั้งรายงานให้ศาลทราบมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาขึ้นพิจารณาเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กหรือเยาวชนที่มี

คุณสมบัติตามที่กฎหมายกำหนดเข้าสู่มาตรการพิเศษในชั้นพิจารณาได้ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 90 กำหนดเงื่อนไขที่เด็กหรือเยาวชนจะสามารถเข้าสู่กระบวนการของมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นพิจารณาว่าต้องเป็นคดีที่มีระวางโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกินยี่สิบปี หากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำผู้เสียหายยินยอมและโจทก์ไม่คัดค้านและศาลเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้ผู้เสียหายอาจได้รับการชดเชยเยียวยาตามสมควรศาลอาจมีคำสั่งให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องปฏิบัติเสนอต่อศาลหากศาลเห็นชอบให้มีคำสั่งจำหน่ายคดีไว้ชั่วคราวกรณีมีการปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูครบถ้วนศาลจะมีคำสั่งจำหน่ายคดีออกจากสารบบความและสิทธินำคดีอาญามาฟ้องเป็นอันระงับในการดำเนินการตามมาตรการพิเศษทั้งในชั้นก่อนฟ้องและในชั้นการพิจารณาคดีรวมถึงมาตรการพิเศษแทนการพิพากษาคดีตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 นับเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อเด็กและเยาวชนผู้เสียหายและกระบวนการยุติธรรมพบว่า ประเด็นการให้ความยินยอมของผู้เสียหายที่เป็นรัฐไม่อาจใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 90) ในคดียาเสพติดที่มีการกระทำผิดซ้ำได้ และการสำนึกผิดของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติดเป็นเรื่องที่ยากจะพิสูจน์ได้ว่าสำนึกผิดอย่างแท้จริงเพียงใด (มาตรา 86) ประกอบข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการเงื่อนไขในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องคดี พ.ศ. 2556 โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 7 และมาตรา 91 วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ประธานศาลฎีกาออกข้อบังคับว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องคดี พ.ศ. 2556 หมวด 1 หลักเกณฑ์ในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู ข้อ 5(3)

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงทำการศึกษานำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีในการกระทำผิดซ้ำคดียาเสพติด กรณีศึกษาเฉพาะในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีมาใช้ในการฐานความผิดยาเสพติด โดยเฉพาะที่มีการกระทำผิดซ้ำเพื่อให้เด็กและเยาวชนได้รับโอกาสแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้สามารถอยู่ร่วมในสังคม ชุมชนได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงหลักการแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กและเยาวชน
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบัญญัติหลักเกณฑ์เงื่อนไขทางกฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนทั้งในส่วนของประเทศไทยและต่างประเทศ
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำในคดียาเสพติดตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิจัยเอกสารจากประมวลกฎหมาย หนังสือกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกา บทความ วารสาร เอกสารข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้งกฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายของต่างประเทศ โดยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบเพื่อหาข้อสรุปและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมต่อไป

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีในการกระทำผิดซ้ำคดีอาชญากรรมคดีเยาวชนและครอบครัวในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีพบว่า

1. หลักการแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กและเยาวชน พบว่า การตราพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กหรือเยาวชนเพิ่มขึ้นโดยมุ่งเน้นเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองสิทธิสวัสดิภาพและวิถีปฏิบัติต่อเด็กเยาวชนสตรีและบุคคลในครอบครัวรวมทั้งกระบวนการพิจารณาคดีของศาลเยาวชนและครอบครัว เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กโดยพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มีมาตรการที่สำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้เรียกว่ามาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาอันเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกใหม่โดยมาตรการดังกล่าวมีเจตนารมณ์ที่ต้องการเบี่ยงเบนเด็กออกจากกระบวนการยุติธรรมทางตุลาการ (Diversion) ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นตราบาปต่อการใช้ชีวิตร่วมกับสังคมโดยต้องคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดให้จำคุกมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญามีได้ทั้งในชั้นก่อนฟ้องและหลังฟ้องมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญานอกจากจะมุ่งเพื่อบรรเทาทดแทนหรือชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายแล้วยังเพื่อแก้ไขปรับเปลี่ยนความประพฤติของเด็กหรือเยาวชนหรือเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ชุมชนและสังคมและเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่มีขึ้นเพื่อหาทางออกกว่าควรลงโทษเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดอย่างไร

2. การเปรียบเทียบบทบัญญัติหลักเกณฑ์เงื่อนไขทางกฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนทั้งในส่วนของประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่า มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ก่อนฟ้อง (มาตรา 86) เมื่อเด็กและเยาวชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอยู่ระหว่างการสอบสวนก่อนที่จะมีการฟ้องคดีในคดีที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิดซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุกไม่เกิน 5 ปี ถ้าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกหากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำและผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณาโดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนแล้วเห็นว่าอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องปฏิบัติเพื่อปรับเปลี่ยนความประพฤติของเด็กหรือเยาวชนหรือชดเชยความเสียหายของผู้เสียหายหรือเพื่อให้

เกิดความปลอดภัยแก่ชุมชนและสังคมเสนอต่อพนักงานอัยการให้ความเห็นชอบหากแผนได้รับความเห็นชอบให้มีการดำเนินการตามแผนพร้อมทั้งรายงานให้ศาลทราบในกรณีที่ปรากฏข้อเท็จจริงแก่ศาลว่ากระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูไม่ชอบด้วยกฎหมายศาลมีอำนาจพิจารณาสั่งตามความเห็นสมควรซึ่งแนวทางในการดำเนินการของศาลในเรื่องนี้เป็นไปตามข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาโดยความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกามาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นพิจารณา (มาตรา 90)

มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นพิจารณานั้นเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กหรือเยาวชนที่มีคุณสมบัติตามที่กฎหมายกำหนดเข้าสู่มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในชั้นพิจารณาได้โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 90 กำหนดเงื่อนไขที่เด็กหรือเยาวชนจะสามารถเข้าสู่กระบวนการของมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นพิจารณาว่าเป็นคดีที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิดซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุกไม่เกินยี่สิบปีถ้าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกหากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำและผู้เสียหายยินยอมโจทก์ไม่คัดค้านพฤติการณ์แห่งคดีไม่เป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมสมควรศาลเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้และผู้เสียหายอาจได้รับการชดเชยเยียวยาตามสมควรศาลอาจมีคำสั่งให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องปฏิบัติเสนอต่อศาลหากศาลเห็นชอบให้มีคำสั่งจำหน่ายคดีไว้ชั่วคราวกรณีมีการปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูครบถ้วนศาลจะมีคำสั่งจำหน่ายคดีออกจากสารบบความโดยกฎหมายกำหนดให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องเป็นอันระงับสำหรับราชอาณาจักรนิวซีแลนด์มีลักษณะรูปแบบกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่เปลี่ยนผ่านจากรูปแบบสวัสดิการตะวันตกสู่รูปแบบงานยุติธรรมผสมสองวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกกับวิถีวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองมีหน่วยงานและกลไกสำคัญในการกำหนดการประชุมและการบริหารการประชุมภายใต้ศาลเยาวชนและครอบครัวและพนักงานอัยการตำรวจสามารถใช้มาตรการว่ากล่าวตักเตือนในความผิดเล็กน้อยหรือกรณีความผิดที่มีอัตราโทษเล็กน้อยเว้นแต่ความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา และกำหนดกระบวนการและแนวทางในการพัฒนาแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูโดยเด็กเยาวชนครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูโดยการมีส่วนร่วมของวิชาชีพกำหนดให้ผู้มีสิทธิเข้าร่วมประชุมประกอบด้วยเด็กเยาวชนที่กระทำผิดผู้ปกครองผู้เสียหายที่ปรึกษากฎหมายตำรวจผู้แทนองค์กรหน่วยงานผู้แทนชุมชน

3. ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำในคดีอาเสพติดตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 พบว่า ประเด็นปัญหาในเรื่องการสำนึกในการกระทำผิดของเด็กเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาเสพติดไม่อาจทราบได้ว่าเด็กหรือเยาวชนมีการสำนึกอย่างแท้จริง มากน้อยเพียงใดการพิจารณาเกี่ยวกับการสำนึกกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนจะเป็นแต่เพียงพิจารณาคำรับสารภาพของจำเลยหรือคำให้การจำเลยอาจทำให้ได้ข้อมูลในการพิจารณาความสำนึกในการกระทำผิดที่อาจยังไม่เพียงพอชัดเจนเท่าที่ควรส่วนประเด็นปัญหาในเรื่องการให้ความยินยอมของผู้เสียหายในคดีอาเสพติดที่ไม่อาจใช้มาตรการพิเศษ

แทนการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนอันเนื่องมาจากมองว่าผู้เสียหายเป็นรัฐแต่ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 มาตรา 6 กำหนดให้นำบทบัญญัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) มาใช้ในความหมายผู้เสียหายจึงเป็นกรณีความผิดต่อรัฐซึ่งรัฐไม่อาจให้การยินยอมได้จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ในเงื่อนไขที่จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้เสียหายอีกมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาสามารถทำได้ทั้งชั้นก่อนฟ้องคดีและชั้นหลังฟ้องคดีเป็นกระบวนการในการเบี่ยงเบนคดีออกจากกระบวนการพิจารณาคดีอาญาตามปกติโดยมุ่งเน้นแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กหรือเยาวชนและครอบครัว เยียวยาผู้เสียหายคุ้มครองสังคมมาตรการนี้มีแนวความคิดมาจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) โดยกระบวนการนี้จะทำให้ผู้กระทำผิดได้รับรู้ว่าการกระทำของตนเองได้ก่อให้เกิดความเสียหายให้ผู้อื่นมากน้อยเพียงใดมีความรู้สึกสำนึกผิดอยากจะทำปรับปรุงตนเองมีความพร้อมที่จะเยียวยาผู้เสียหายและผู้เสียหายจะได้เข้าใจถึงสาเหตุได้รับรู้ถึงปัญหาของเด็กและเยาวชนมีความเห็นอกเห็นใจเด็กและเยาวชนพร้อมที่จะให้อภัยและยินดีให้โอกาสแก่เด็กและเยาวชนโดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเด็กหรือเยาวชน ฝ่ายผู้เสียหาย นักจิตวิทยานักสังคมสงเคราะห์ หรือแม้แต่ชุมชนหรือหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเกิดเป็นแนวทางในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้แก่เด็กและเยาวชนเป็นรายบุคคล (จำรัส รุ่งเรือง, 2547)

อภิปรายผลการวิจัย

การใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด ดังนี้

1. แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรมทางอาญามีเป้าหมายในการที่รัฐจะต้องนำผู้กระทำผิดมาสู่กระบวนการพิจารณาและพิพากษาเพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายอาญาที่กำหนดให้ผู้กระทำผิดทางอาญาต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติแต่การลงโทษตามกฎหมายอาญานั้นมิได้หมายความว่าต้องนำตัวผู้กระทำผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้มาลงโทษจำคุกหรือปรับตามที่กำหนดเสมอไปแต่อาจมีมาตรการที่ไม่จำเป็นต้องใช้โทษจำคุกแต่ใช้มาตรการอื่น ๆ แทนการลงโทษจำคุกเช่นการทำงานบริการสังคมหรือการฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำผิดก็ได้ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายของการลงโทษเพื่อทดแทนการกระทำผิดที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหายและสังคมหรือการลงโทษเพื่อประโยชน์ในการลดอาชญากรรมตามหลักทฤษฎีอรรถประโยชน์นิยมของการลงโทษไม่ว่าจะเป็นการลงโทษโดยข่มขู่หรือโดยแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดหรือการตัดผู้กระทำผิดออกจากสังคมก็ตามแนวคิดในการลงโทษและพัฒนาการของการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดตามที่กล่าวมาแล้วมีข้อจำกัดประการหนึ่งที่ไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินการได้คือการใช้มาตรการทางกฎหมายที่ทำให้คู่กรณีสามารถมีความเข้าใจซึ่งกันและกันเพื่อผลในการลดความขัดแย้งหรือความอาชญาบาบาทต่อกันอาจจะก่อให้เกิดผลในการกระทำผิดซ้ำได้เพราะยังมีความไม่เข้าใจกันอยู่ดังนั้นการลงโทษโดยวัตถุประสงค์ของการทดแทนหรือการลงโทษเพื่อข่มขู่แก้ไขฟื้นฟูหรือการตัดออกจากสังคมจึงไม่อาจลดอาชญากรรม

หรือสามารถลดความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีหรือคนในสังคมได้อย่างแท้จริงแต่กลับจะเพิ่มความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีมากขึ้นหากคู่กรณีไม่ยอมรับในผลของคำพิพากษาหรือคำชี้ขาดตัดสินของศาล เนื่องจากกระบวนการในการดำเนินคดีอาญาในศาลยุติธรรมปัจจุบันอาจไม่สามารถหาข้อเท็จจริงได้จากเหตุที่พยานหลักฐานยังมีความไม่ชัดเจนในการนำเสนอทำให้ศาลยกฟ้องหรือบางกรณีที่มีการลงโทษโดยจำเลยไม่ยอมรับผิดจึงอาจทำให้มีความคิดในการแก้แค้นหลังจากที่ได้รับการปล่อยตัวหรือพ้นโทษแล้ว (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2545)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีรูปแบบส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการเจรจา ระหว่างคู่กรณีและผู้เกี่ยวข้องที่มีประโยชน์ได้เสียโดยไม่ได้เน้นเพียงเพื่อระงับข้อพิพาทแต่เน้นมุ่งให้คู่กรณีที่เกี่ยวข้องเกิดความพึงพอใจมีการยอมรับผิดและให้อภัยกันเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่เหยื่อและนำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นวิธีการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งหรือข้อพิพาททางอาญาและข้อพิพาททางแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

2. ทฤษฎีอาชญากรโดยกำเนิดของลอมโบโรโซ

ซีซาร์ ลอมโบโรโซ (Cesare Lombroso) ได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งอาชญาวิทยา” (1835-1909) ศัลยแพทย์จิตแพทย์และนักมานุษยวิทยามีความสนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชีวภาพของอาชญากรได้เสนอแนวคิดจากการศึกษาต่อยอดงานวิจัยของ Franz Joseph Gall ที่ศึกษาถึงกะโหลกศีรษะของคนสรุปว่าลักษณะกะโหลกศีรษะของคนนั้นสามารถทำนายลักษณะนิสัยจิตใจของคน ๆ นั้นได้ใกล้เคียงกับความจริงมาก Lombroso ได้ศึกษาวิจัยจากอวัยวะส่วนอื่น ๆ ของร่างกายประกอบด้วยโดยพิจารณาถึงแบบโครงสร้างของมนุษย์โดยทั่วไปกับลักษณะของอาชญากร พบว่า ความผิดปกติในร่างกายมนุษย์จะมีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในทางที่จะประกอบอาชญากรรมได้ง่ายกว่าคนปกติพฤติกรรมของอาชญากรเป็นผลมาจากความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษทางกรรมพันธุ์พวกที่มีพฤติกรรมต่อต้านสังคมหรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่าง ๆ มักมีรูปร่างหน้าตาแตกต่างจากคนปกติทั่วไปอย่างเด่นชัดมาตั้งแต่เกิดหรือมีความบกพร่องทางกายมาโดยกำเนิดโดยลอมโบโรโซศึกษาเปรียบเทียบกับวิธีตรวจร่างกายระหว่างคนปกติคนวิกลจริตทหารและนักโทษพบว่าอาชญากรโดยกำเนิดได้รับการถ่ายทอดลักษณะบกพร่องทางกายภาพโดยทางสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วคนการเป็นอาชญากรโดยกำเนิดถือเป็นการที่สภาพธรรมชาติได้กำหนดให้บุคคลนั้นมีนิสัยจิตใจชอบทำร้ายและเบียดเบียนผู้อื่นมักต่อต้านสังคมไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระเบียบแบบแผนของสังคมได้อย่างคนปกติได้แต่อาชญากรที่กระทำความผิดเป็นครั้งคราวลอมโบโรโซเห็นว่าไม่ใช่เกิดจากสาเหตุทางกรรมพันธุ์แต่เป็นเพราะสาเหตุด้านจิตใจสภาพอารมณ์และสังคมสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ (บุญเพราะ แสงเทียน, 2540)

3. ทฤษฎีตราหน้า

แฟรงค์ แทนเนมบาม (Frank Tannenbaum) นักอาชญาวิทยาที่เริ่มใช้คำว่า “การระบายสีอันแก่ความชั่วร้าย” (Dramatization of Evil) เพื่ออธิบายพฤติกรรมของอาชญากรว่าแม้พฤติกรรมอาชญากรจะเป็นสิ่งชั่วร้ายแต่ร้ายยิ่งกว่าคือการที่สังคมพยายามผลักดันให้อาชญากรถล่ม

ลึกลงไปในทางที่ผิดเป็นภัยแก่สังคมมากยิ่งขึ้นโดยไม่ยอมเปิดโอกาสให้บุคคลที่ประพฤติผิดกลับตนเป็นคนดี (บุญเพราะ แสงเทียน, 2540) ทฤษฎีตราหน้านี้ชี้ให้เห็นถึงปฏิกิริยาตอบโต้ของสังคมที่มีต่อบุคคลที่กระทำผิดที่แสดงออกมาในแง่ลบได้แก่การรังเกียจดูถูกเหยียดหยามไม่ยอมรับไม่ให้อภัยไม่ให้โอกาสแก่ตัวพฤติกรรมต่าง ๆ ในทางลบที่สังคมแสดงต่อผู้กระทำผิดแม้ว่าผู้กระทำผิดจะได้รับโทษไปแล้วก็ตามเหล่านี้เรียกว่า “สังคมตีตรา” แก่ผู้กระทำผิดนักอาชญาวิทยาต่างมีความเห็นว่าการปฏิบัติการตราหน้าแก่ผู้กระทำผิดหรือผู้ที่เคยกระทำผิดไม่เป็นผลดีเลยมีแต่จะเกิดผลร้ายคือเสมือนผลึกผู้กระทำผิดให้ลงเหวทำให้เขายิ่งถลำตัวไปทางที่ชั่วมากยิ่งขึ้นแม้จะกลับตัวเป็นคนดีแล้วสังคมก็ไม่ยอมรับพวกเขาจึงไม่มีทางเลือกไม่มีโอกาสอีกต่อไปซึ่งพฤติกรรมตราหน้านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำซากและยังทำให้ผู้กระทำผิดก่ออาชญากรรมที่มีความรุนแรงทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ นับเป็นภัยร้ายแรงแก่สังคม

องค์ความรู้ใหม่

ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีได้มีการนำแนวคิดจัดกิจกรรมจากการดำเนินการนำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ในหมวดที่ 7 มาใช้กับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา โดยเชิญบุคคล นักแสดงที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ตรงที่ตนเองเคยก้าวพลาด กระทำความผิดมาก่อนเมื่อครั้งตอนเป็นวัยรุ่นเพื่อมาแสดงความรู้สึก ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนที่มีต่อบุคคลในครอบครัว และสังคม ชุมชนมีมากน้อยเพียงใด และสามารถก้าวข้ามความผิดพลาดและประสบผลสำเร็จอย่างไร เป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ตรงผ่านเรื่องเล่าที่มีมุมมองน่าสนใจ เด็กและเยาวชนเกิดความคิด และคำถามต่อตนเองว่าทำความผิดไปเพื่ออะไร ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจเนื่องจากเป็นปัญหาที่ใกล้ตัวเด็กและเยาวชนกล้าที่จะแสดงความรู้สึก เปิดใจรับฟังพูดคุยอย่างเป็นมิตรมากขึ้นเป็นการสร้างบรรยากาศในการทำกิจกรรมแก้ไข บำบัดฟื้นฟู ที่มีความเป็นกันเอง เป็นการเพิ่มพื้นที่ในการสื่อสารระหว่างกันและกันได้ดี มีประสิทธิภาพ โดยกิจกรรมการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงเป็นเทคนิคหนึ่งในการกระตุ้นกระบวนการทางความคิด ความรู้สึกของเด็กและเยาวชน ซึ่งมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนทัศนคติ คุณค่าในตนเอง มุมมองการใช้ชีวิตของตนเองที่มีความสุขุมเสี่ยงให้สามารถปรับรูปแบบวิถีการใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ศาลเยาวชนและครอบครัวจำเป็นต้องมีนโยบายการพัฒนาและการดำเนินงานที่ชัดเจนของศาลเยาวชนและครอบครัวเพื่อให้การใช้มาตรการพิเศษมีความเป็นเอกภาพ

2. ศาลเยาวชนและครอบครัวควรมีแนวทางระบุหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบในการติดตามเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดหลังปล่อยและระบุผู้รับผิดชอบหลักในการติดตามเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดหลังปล่อยรวมถึงการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนก่อนปล่อยทุกกรณี

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากปัญหาการกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องซึ่งยังไม่สามารถคัดกรองคดีได้อย่างแท้จริงและไม่สามารถใช้บังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพมากเท่าที่ควรกรณีดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาต่อการนำบทบัญญัติกฎหมายนี้ไปบังคับใช้อย่างไม่เป็นเอกภาพและไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายผู้ศึกษาจึงเห็นควรแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องและเพิ่มเติมข้อเสนอแนะความเห็นดังต่อไปนี้

1. ประเด็นปัญหาการสำนึกในการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาชญากรรม จากเดิมหมวด 2 วิธีการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูข้อ 15 ในข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องคดีพ.ศ. 2556 เมื่อผู้ประสานการประชุมได้รับแจ้งคำสั่งแล้วจะต้องปฏิบัติหน้าที่จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูในคดีที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูและตามคำสั่งศาลโดยคำนึงถึงประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนและผู้เสียหายโดยรอบด้านโดยให้ดำเนินการดังต่อไปนี้

กำหนดตัวบุคคลที่จำเป็นต้องเชิญเข้าร่วมการประชุมตามข้อ 10 และ 11 กำหนดวันเวลาและสถานที่ประชุมโดยบันทึกรายละเอียดรวมไว้ในสำนวนมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา

แก้ไขเพิ่มเติมใหม่เป็น (2) “กำหนดให้มีที่ปรึกษากฎหมายพนักงานสอบสวน รวมทั้งการเชิญผู้แทนชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดของเด็กหรือเยาวชนเข้าร่วมประชุมจัดทำแผนฯ”

เนื่องจากข้อบังคับ ฯ ไม่มีบทบัญญัติกำหนดให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถด้านกฎหมาย อาทิเช่น ที่ปรึกษากฎหมาย พนักงานสอบสวน รวมทั้งการเชิญผู้แทนชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดของเด็กหรือเยาวชนเข้าร่วมประชุมจัดทำแผนฯ ด้วย เนื่องจากบุคคลดังกล่าวถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในการที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดจึงเห็นควรกำหนดให้บุคคลดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนเพื่อไว้ให้ศาลประกอบการพิจารณาใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเหมือนเช่นในต่างประเทศ

2. ประเด็นปัญหาในเรื่องการให้ความยินยอมของผู้เสียหายในคดีอาชญากรรม

แก้ไขเพิ่มเติมใหม่เป็น “ในกรณีผู้เสียหายไม่อาจให้ความยินยอมได้หรือผู้เสียหายไม่ให้ความยินยอมโดยไม่มีเหตุอันสมควรเมื่อศาลเห็นสมควรอาจมีคำสั่งให้จัดการตามวรรคหนึ่งโดยให้ศาลพิจารณาถึงพฤติการณ์แห่งคดีหรือประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนและสังคมเป็นสำคัญ” โดย

แก้ไขในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 90 และข้อบังคับประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูหลังฟ้องคดีพ.ศ. 2556 ข้อ 5 (4)

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2545). *ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: หลักการและแนวคิดในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- จำรัส รุ่งเรือง. (2547). *การนำเอากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์(Restorative Justice) มาใช้ในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็ก (Juvenile Justice) : ศึกษากรณีการประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conferencing)*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต). คณะนิติศาสตร์ ปรดิพนมยงค์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืนอำนาจแก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- นิศรา รัตนเกียรติกันต์. (2558). *มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา: ศึกษากรณีมีส่วนร่วมของผู้แทนชุมชนในการจัดทำแผนแก้ไขฟื้นฟูในชั้นก่อนฟ้อง*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต). คณะนิติศาสตร์ ปรดิพนมยงค์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- บุญเพราะ แสงเทียน. (2540). *คำบรรยายเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เบญจพร ปัญญาียง. (2555). *กระบวนการนิติจิตเวชสำหรับเด็กและเยาวชน*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข
- บุญยวัฒน์ ไตรจตุรกาญจน์. (2560). *มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญากับการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม*. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 45(2), 52-79.
- พรหมพิริยะ เกิดสันเทียะ. (2563). “คลินิกจิตสังคม” ศาลอาญานบุรี: ผู้กำกับดูแลผู้ถูกปล่อยชั่วคราว. *ตุลพาท*, 2(67), 29-66.
- พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553. (2553, 22 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 127 ตอนที่ 72 ก, หน้า 12.
- ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานี. (2562). *สรุปรายงานผลการปฏิบัติราชการของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดปทุมธานีประจำปี พ.ศ. 2558-2562*. (อัสสำเนา).

